

UDK 248.1 (497.5-Slavonija) "1433"
27 (497.5-Slavonija) "1433"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. III. 1997.

O plemstvu i svećenstvu Srednjovjekovne Slavonije u Rimu 1433. godine. Prilog proučavanju pobožnosti u Srednjovjekovnoj Slavoniji

Zoran Ladić

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Republika Hrvatska

U prilogu, koji se temelji na analizi isprava slavonskih plemića i svećenika napisanih u Rimu 1433. godine, autor razmatra neke probleme iz srednjovjekovne pobožnosti. Neki od osnovnih motiva srednjovjekovne pobožnosti, kao što su osjećaj grijeha i uz njega povezana želja za dobivanjem oprosta i vjerovanje u nadnaravne moći svetaca i relikvija, osobito su naglašeni u ispravama slavonskog plemstva i svećenstva. Autor također razmatra moguće motive koji su ponukali na pisanje ovih isprava, odnosno molbi papi Eugenu IV., kao što su želja za gospodarskim razvitkom mjesta za koje traže relikvije ili oprost, vjerovanje da relikvije posjeduju moći koje mogu odvratiti neprijatelja (Osmanlije) i drugo. Također se iznose podaci pronađeni u izvorima o osobama, mjestima i crkvama spomenutim u ispravama.

Godine 1433. ugarsko-hrvatski kralj Žigmund u Rimu je okrunjen za cara Svetoga rimskog carstva. I prije dolaska u Rim on je duže vrijeme boravio u Italiji praćen većim brojem (oko 800) ugarskih i hrvatskih plemića i kraljevskih vitezova. U kraljevoj pratnji bili su i ugledni hrvatski velikaši knez Stjepan Frankopan i tadašnji beogradski kapetan, a kasnije i ban Slavonije, Matko Talovac. Kada se polovicom svibnja 1433. godine uputio u Rim, u Žigmundovoj je pratnji bilo 500-600 konjanika i 800 pješaka. Sama krunidba obavljena je na Duhove, 31. svibnja 1433. godine, a čin je izvršio papa Eugen IV. (1431.-1447.). Nakon toga, Žigmund se u Rimu zadržao još 3 mjeseca, do 12. kolovoza. Sve to vrijeme i članovi njegove pratnje boravili su u Rimu. Mnogi od njih bili su iz redova sitnog plemstva, u izvorima često nazivani "milites". Koristeći slobodno vrijeme i jedinstvenu priliku boravka u središtu zapadnoga kršćanstva, pripadnici sitnog plemstva i svećenstva iz Slavonije napisali su nekoliko zamolbi pobožnog sadržaja upućenih papi Eugenu IV.

Riječ je, od desetak isprava koje su objavljene u zbirci izvora "Povijesni spomenici zagrebačke nadbiskupije" (dalje MZ) autora A. Lukinovića.¹ Bit će izneseni podaci o moliteljima, koji su

¹ R. Lukinović, *Povijesni spomenici zagrebačke nadbiskupije*, sv. VI., 1421-1440., Zagreb, 1994., (dalje MZVI).

do sada uglavnom bili nepoznati, kao i podaci o crkvama i mjestima u ispravama spomenutim. Također će se izložiti osnovni motivi pobožnosti sadržani u ovim molbama, koji će se pokušati smjestiti u širi europski okvir srednjovjekovne duhovnosti i pobožnosti. Molbe su sastavljene u Rimu i vremenski se poklapaju s boravkom Žigmunda u ovom gradu. Većina isprava datirana je sa 13. srpnja 1433. godine, a ostale su raspoređene sve do posljednje od 23. rujna 1433. godine.

I. Povijesni okvir

Nestabilne političke, društvene i vjerske prilike osnovna su obilježja ovog razdoblja. Vrijeme je to nešto ranije završenih Husitskih ratova (1420.-1431.), te dva opća crkvena sabora, prvog u Konstanzi (1414.-1418.), a zatim u Baselu (1431.-1439.). Na njima je osobito razmatrano pitanje primata koncila ili pape. Na saboru u Baselu pitanje autoriteta riješeno je u korist koncila.²

U Slavoniji je ovo razdoblje ispunjeno ratnim događanjima. Kraljevska vojska, u kojoj je aktivno sudjelovao i slavonski plemić, ratovala je početkom stoljeća s vojskom bosanskih vladara (na primjer, 1408. godine), slijede ratovi s Mletačkom Republikom (1411.-1413., pa 1418.-1420. godine). Nestabilne prilike pojačavaju i sukobi pojedinih hrvatskih magnata (na primjer, sukob Hrvoja Vukčića i slavonskog bana Pavla Čupora) u kojima su aktivno sudjelovali i njihovi vazali ili, kako se u izvorima nazivaju, "militēs" ili "familiares". Prostori srednjovjekovne Slavonije sve su češće ugrožavani od Osmanlija, pri čemu su osobito razorni iznenadni pljačkaški upadi. Zato se organizira kraljevska vojska, kao, na primjer, u Usori i Solima 1415. godine. Ova je vojska potučena od Osmanlija, a brojni plemići pali su u zarobljeništvo. Neprekinuti slijed ratovanja ispunjen je i anarhičnim sukobima pojedinih plemića i međusobnim pljačkanjem imovine. Ova opsjednutost ratom izražena je i kada se kršćanska vojska, na povratku iz jednog od pohoda protiv Osmanlija, 1416. godine sručila na imanja pokojnog Ladislava Tituševića u hodroškoj i baranjskoj županiji te ih "po načinu bijesnih Turaka" "opustošiše i oplijeniše, pootevši sve stvari, pače i pokretnine ubogih kmetova". Ta vojska, napominje V. Klaić, "nije se sastojala od stranih plaćenika, nego od samih domaćih plemića".³ Ovo opsadno stanje u kojem se nalazi slavonski plemić opravdava za plemićki stalež naziv "belalores", kako ga nazivaju neki suvremeni povjesničari.

II. O plemićima i svećenicima, te mjestima koja se spominju u rimskim ispravama iz 1433. godine

U razmatranim ispravama spominju se plemići i svećenici koji su uglavnom do sada nepoznati, kao i mjesta od kojih je neka teško ubicirati. Izuzev u ovim ispravama, većina osoba ovdje spomenutih kasnije se više ne nalazi u izvorima. Petar Tanka u ispravi se naziva "nobilis vir, miles domini Sigismundi", dakle plemić i kraljev vojnik.⁴ Ivan iz Meduričja spominje se samo u jednoj ispravi kao "nobilis miles",⁵ Stjepan Belošević, koji je u Rim došao s ženom Jelenom

² H. Jedin, Crkveni sabori, Zagreb, 1980., str. 74-91.

³ V. Klaić, Povijest Hrvata, svezak drugi, dio drugi, Zagreb, 1901., str. 84.

⁴ R. Lukinović, MZVI, str. 366.

⁵ Isto, str. 368.

("Stephanus Belosewicz et eius uxor"⁶ naziva se "nobilis".⁷ Stjepan Henrikov iz Orahovice ("Stephanus Henrici de Rohoucz") pripadao je višem plemstvu od do sada spomenutih plemića jer se on naziva "egregius miles et familiaris domini imperatoris".⁸ Naziv "familiaris" upućuje na to da je on pripadao užem krugu Žigmundovih dvorjanika. Osim toga, o njegovu višem položaju govori i činjenica da je i on sam imao dvorjanike. Tako se Mihael Šimunov spominje kao "familiaris" Stjepana Henrikovog.⁹ Akacije, Demetrije i Stjepan Čupor Moslavački ("de Monoszlo") članovi su poznate i ugledne plemićke obitelji koji se u izvorima nazivaju "nobilis de baronum genere"¹⁰ ili "magnus baronum genus regni Hungarie".¹¹ Pojedini članovi ove obitelji obnašali su najviše dužnosti u srednjovjekovnom Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Tako je Akacijev otac Pavao 1408., 1408. i 1412. godine bio križevački knez, a od 1412. do 1415. godine bio je ban Slavonije. Obitelj je posjedovala velika imanja u Jelenskoj, Moslavini, te 75 sela u Križevačkoj i Zagrebačkoj županiji. Obitelj se ugasila 1492. godine, kada je umro njezin posljednji član Stjepan Čupor.¹² Juraj Dionizija de Marczal spominje se kao "nobilis de baronum genere",¹³ a potječe iz ugledne plemićke obitelji Marczal. Pojedini članovi ove obitelji obnašali su već od 13. stoljeća visoke dužnosti kao, na primjer, Grgur de Marczal, koji je 1283. godine bio ban Mačve. Dužnost bana Mačve obnašao je i 1341. godine Stjepan Marczal. Vrhunac ove obitelji bio je u vrijeme Dionizija de Marczala, Jurjeva oca, koji je 1432. godine bio ban Slavonije.¹⁴ U istoj ispravi, pored Akacija Čupora i Jurja de Marczala, spominje se Demetrije Pavlov iz Bukovice, svećenik zagrebačke biskupije i osobni kapelan Akacija Čupora ("presbiter Zagrabiensis diocesis, capellanus dicti Akacii").¹⁵ Matija Gotal, također sastavljač jedne zamolbe, dobro je poznata osoba iz razdoblja Žigmundove vladavine. Obnašao je dužnost prepošta zagrebačkoga i pečujškoga kaptola, a bio je i kraljev kancelar ("prepositus ecclesie Quinqueecclesiensis ac ... domini Sigismundi imperatoris ... cancellarius").¹⁶ Pored pripadnika višeg i nižeg plemstva, pojedine zamolbe podnijeli su svećenici, župnici pojedinih župa u Zagrebačkoj biskupiji. Spominje se, tako, Nikola Andrijin kao župnik crkve sv. Tome "in Orbonura" ("rector parrochialis ecclesie sancti Thome in Orbonura").¹⁷ Također se spominje Jakov, arhidakon gorički "Iacobus, archidiaconus Goricensis").¹⁸

⁶ Isto, str. 368.

⁷ Isto, str. 369.

⁸ Isto, str. 383.

⁹ Isto, str. 370.

¹⁰ Kako se naziva Akacije Čupor. Isto, str. 374.

¹¹ Kako se naziva Demetrije Čupor. Isto, str. 588.

¹² Ivan v. Bojničić, *Der Adel von Croatien und Slavonien*, Nuernberg, 1899., str. 31

¹³ R. Lukinović, *MZVI*, str. 374.

¹⁴ Ivan v. Bojničić, *nav. dj.*, str. 110.

¹⁵ A. Lukinović, *MZVI*, str. 374.

¹⁶ Isto, str. 375.

¹⁷ Isto, str. 377.

¹⁸ Isto, str. 376. Budući da se većina osoba koje se spominju u ovim ispravama kasnije više ne nalazi u izvorima, zanimljivo je spomenuti da se Jakov spominje u ispravi iz 1435. godine koju je izdao slavonski ban Herman Celjski tražeći od Čazmanskoga kaptola da ispita tužbu Jakova protiv svojih rodaka radi diobe nasljedstva. Isto, str. 437-439.

III. O pobožnosnim motivima u ispravama iz 1433. godine

Odlazak u Rim u pratnji najvažnijega kršćanskog vladara, osim časti, za slavonskog plemića i svećenika bila je jedinstvena prilika za odmak od ratnog svakodnevlja i omogućio je pridavanje pozornosti tzv. duhovnim aspektima njihova života. Rim je od samih početaka hodočasničke tradicije u kršćanstvu zauzimao, uz Jeruzalem i donekle Sv. Jakov u Composteli, središnje mjesto zbog svoje apostolske tradicije. Uobičajeni naziv za hodočašćenje u Rim u srednjovjekovnim izvorima bio je "peregrinatio ad limina apostolorum Petri et Pauli". Osobito je broj hodočašćenja u Rim porastao od 1300. godine, kada je papa Bonifacije VIII. proglasio prvu Jubilarnu godinu.¹⁹ Vertikale i monumentalna zadnja sakralne namjene, kao crkva Sv. Petra ili laternaska bazilika, ili antičkog podrijetla kao Coloseum, vjerojatno su ostavljale dubok dojam na ljude u pratnji kralja Žigmunda, pa tako i na plemiće i svećenike iz srednjovjekovne Slavonije. Bila je to jedinstvena prilika da se pobrinu za spas svojih duša, za oprost grijeha, te da učine kakvo bogougodno djelo kupujući relikvije na bogatom rimskom tržištu. Bila je to i prilika da dobiju od samoga pape privilegije za crkve u mjestima iz kojih su došli.

Zamolbe slavonskog plemstva i svećenika mogu se, prema sadržaju podijeliti u tri osnovne grupe: oprost grijeha svima koji posjete određenu župnu crkvu u vrijeme blagdana, oprost grijeha moliteljima i članovima njihovih obitelji, te zamolbe za kupnju relikvija ili moći svetaca.

a) Župne crkve kojima su podijeljeni oprosti

U gotovo svim ispravama sastavljenim u Rimu 1433. godine spominje se oprost od grijeha. Oprost grijeha ili indulgencija mogao bi se definirati kao "otpuštanje vremenitih kazni za grijeha koje bi grešnik morao ispaštati u čistilištu".²⁰ Oprost je mogao biti potpun ili djelomičan, ovisno o tome "da li se dobiva oprostjenje sviju vremenitih kazna ili samo jednoga dijela",²¹ a mogao se dobiti osobno, od pape, ili posjećivanjem neke crkve u vrijeme određenih blagdana povezanih uz dozvolu odrješenja grijeha.²² Svi ovi oblici oprosta grijeha sadržani su u rimskim ispravama iz 1433. godine.

¹⁹ Papa Bonifacije VIII. odredio je da se Jubilarna godina održava svakih 100 godina, ali je kasnije taj ciklus skraćen pa je papa Klement VI. proglasio jubilarom 1350. godinu pozivajući se na starozavjetni ciklus od 50 godina. Papa Urban VI. skratio je vrijeme između dviju jubilarnih godina na 33 godine (prema životu Isusa), a papa Pavao II, godine 1468/70. odredio je konačno trajanje ciklusa na svakih 25 godina. Vidi: Bernhard Schimmelpfennig, *Die Regelmässigkeit mittelalterlicher Wallfahrt*, u: *Wallfahrt und Alltag im Mittelalter und früher Neuzeit*, Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit, nr. 14, Wien, 1992., str. 89-90. O povijesnim korijenima Jubilarne godine vidi: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, ur. A. Badurina, Zagreb, 1990., str. 305-306. Proglašavanje Jubilarnih godina pridonijelo je znatnom povećanju broja hodočasnika u Rim. Analize pojedinih povjesničara pokazuju da se u vrijeme Jubilarnih godina održanih u 14. stoljeću u Rim slijevala masa od nekoliko desetaka tisuća vjernika, a tijekom 15. stoljeća i nekoliko stotina tisuća vjernika. Vidi: Ludwig Schmugge, *Kollektive und individuelle Motivstrukturen im mittelalterlichen Pilgerwesen*, u: Gerhard Jaritz, Alber Müller, *Migration in der Feudalgesellschaft*, Frankfurt/New York, 1988., str. 266.

²⁰ Leksikon ikonografije, str. 263.

²¹ A. Crnica, *Priručnik kanonskog prava Katoličke crkve*, Zagreb, 1945., str. 176.

²² Isto.

U prvu, najbrojniju, skupinu ulaze zamolbe za oprost grijeha svima koji posjete određenu župnu crkvu. Takvih je slučajeva ukupno 9. Petar Tonka, kraljev vojnik, moli papu Eugena IV. da podijeli uobičajene oproste župnoj crkvi sv. Valentina "de Capachonich". Kao pokrovitelj i zaštitnik ("patronus") ove crkve, Petar tonka, moli papu da se svima onima koji budu posjećivali ovu crkvu u vrijeme blagdana sv. Valentina, Ivana Krstitelja, nedjelje "Quasimodo domini" i posvećenja crkve, kao i onima koji će raditi na obnovi i održavanju crkve oproste grijesi u vremenu od 12 godina i isto toliko četrdesetnica.²³ Četrdesetnica ili "quadragena" je razdoblje od 40 dana koje u ovom slučaju znači oprost od 40 dana.²⁴ Ivan iz Meduriča moli papu da podijeli uobičajene oproste vjernicima koji dolaze ili pomažu u obnovi crkve Bl. djevice Marije u Meduriču, te onima koji posjećuju kapele Bl. Mihaela arhandela, Bl. Kuzme i Damjana smještenih u ovoj crkvi, kao i crkvi Sv. Ivana u Grebeni,²⁵ Crkve Bl. djevice Marije i Sv. Ivana krstitelja nalazile su se u arhidakonatu Gušće i obje se spominju u popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1501. godine.²⁶ U zamolbi Stjepana Beloševića moli se oprost od 10 godina i isto toliko četrdesetnica²⁷ za one koji dolaze u župnu crkvu Sv. Kuzme i Damjana u Bukovici, kapelu Bl. djevice Marije smještene na groblju pored ove crkve, kao i za župnu crkvu Svih Svetih u dane "per cancellariam dari consuetis et per octavas eorum ac dedicationibus".²⁸ Stjepan Henrikov iz Orahovice molio je uobičajeni oprost za župnu crkvu Sv. Križa u Orahovici ne navodeći izričito blagdane u kojima bi se oprost davao.²⁹ Ova se crkva nalazila u Orahovici u blizini Virovitice, a spominje se i u popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1501. godine.³⁰ Uobičajene oproste za crkvu Bl. djevice Marije u Poljani molio je Mihael Šimunov, dvorjanin Stjepana Henrikovog.³¹ Selo Poljana nalazilo se u Komaričkom arhidakonatu u blizini planine Kalnik. U izvorima se nekoliko puta spominje selo Poljana i crkva Bl. djevice Marije. Iako se 1374. godine u jednoj ispravi spominje ova crkva kao "ecclesia beate virginis".³² Selo Poljana

²³ "Duodecim annos indulgencias et totidem quadragenas de iniunctis eis pœnitentiis dignemini misericorditer relaxare", MZVI, str. 366-167.

²⁴ Rječnik srednjovjekovnog latineta, sv. II., slova L-Z, ur. M. Kostrenčić, Zagreb, 1978., str. 947.

²⁵ "Ecclesiam parrochiale, in honorem beate Marie virginis in pretacta possessione Megereche constructam, ac ad capellas beati Michaelis archangeli, beatorum Cosme et Damiani martirum ac Sancti Spiritus, in later ipsius ecclesie fundatum(!) (op. R. Lukinović), necnon sancti Iohannis in possessione Grebenna habitam, omnibus Christi fidelibus ipsas devote intrantibus et pro fabrica earundem manus porrigentibus adiutrices certorum annorum indulgencias concedere dignetur gracie", MZVI, str. 368.

²⁶ J. Buturac, Popis župa zagrebačke biskupije, u: Zbornik Zagrebačke nadbiskupije. U spomen 850. godišnjice osnutka, I. dio, ur. D. Kniewald, Zagreb, 1944., str. 424-425.

²⁷ "Decem annos et totidem quadragenas", MZVI, str. 369.

²⁸ "Parochialem ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani martirum de Rauucha, nec non capellam beate Marie virginis, sitam in cimiterio dicte ecclesie sanctorum Cosme et Damiani et parrochiale ecclesiam Omnium Sanctorum de Sreznere", isto.

²⁹ "Ecclesie sue in honorem Sancte Crucis in eadem Zeunchko et Zagrebiensi diocesi certas indulgencias", isto, str. 370.

³⁰ J. Buturac, nav. dj., str. 425.

³¹ On moli papu "ut sanctitas vestra ecclesie sue, in honorem beate Marie virginis in Polvana fundate, Zagrebiensis diocesis, eciam certas indulgencias misericorditer concedere dignetur gracie", MZVI, str. 370.

³² T. Smičiklas, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sv. XV. (dalje CDXV), listine godina 1374.-1378., Zagreb, 1934., str. 91.

spominje se 1424. godine kao "villa Polyana",³³ a nešto kasnije spominje se i posjed Poljana.³⁴ I u popisu župa Zagrebačke biskupije spominje se "ecclesia beate virginis".³⁵ Matija Gotal, kao zaštitnik ("patronus") crkve Sv. Križa u Gotalovcu molio je papu da podijeli uobičajene oproste za ovu crkvu kako bi se povećao broj vjernika koji dolaze u nju i osnažila njihova vjera.³⁶ Nadalje, Matija Gotal moli da župnik crkve Sv. Križa može odriješiti vjernike svih grijeha u vrijeme blagdana Uzvišenja Svetoga Križa (14. rujna) i Našašća (3. svibnja).³⁷ Osim papine potvrde na kraju svake isprave, druga molba Matije Gotala potvrđuje da je papa Eugen IV. odobrio molbe slavonkih plemića i svećenika. U ovoj molbi Matija gotal moli papu da izričito navede da se oprosti u crkvi Sv. Križa mogu davati samo u vrijeme rečenih blagdana.³⁸ Prema J. Buturcu, crkva Sv. Križa nalazila se nekada istočno od Bjelovara, a za turskih je ratova preseljena preko Drave u okolicu Golc, gdje danas postoji selo Gotalovo.³⁹ Crkva Sv. Križa vrlo se često spominje u srednjovjekovnim izvorima. Prvi se put spominje 1324. godine kao crkva pod patronatom plemićkog roda Gotala ("ecclesia sancte crwcis de genere Gatal"),⁴⁰ zatim u popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine,⁴¹ te redovito tijekom 15. stoljeća. Nikola Andrijin, župnik crkve Sv. Tome "in Orbonura" u Zagrebačkoj biskupiji molio je papu da se ovoj crkvi, kao i kapeli sv. Ivana Evanđeliste u Tegli, izdaju prava za podjelu oprosta za vjernike koji u određene blagdane budu dolazili na bogoslužje, kao i za one koji će sudjelovati u njezinoj obnovi. Za ove vjernike on moli vremenski oprost od 3 godine i 3 četrdesetnice.⁴² Mjesto "Orbonura" je Obrovnica u Križevačkoj županiji. Prvi se put spominje 1244. godine kao "Vrbona",⁴³ a nekoliko se puta spominje pod raznim nazivljem tijekom 14. i 15. stoljeća (Obrow, Orbowa).⁴⁴ Pod toponimom "Tegla" treba tražiti mjesto Mala Ciglana u Križevačkoj županiji.⁴⁵ Koristeći prigodu boravka u Rimu, plemići, najčešće pokrovitelji pojedinih crkava, kao i župnici nisu razmišljali samo o tome kako zadobiti osobni oprost i osloboditi se od nužnosti boravka u čistilištu, već su nastojali dobiti od pape pravo podjele vremenskih oprosta za vjernike koji su pripadali njihovim župama. To je nastojao izmoliti plemić za seljake nastanjene na njegovim posjedima kao i župnik kao dušobrižnik. Koji su mogli biti motivi za pisanje ovakvih molbi? Temeljni motiv za pisanje molbi ovakva

³³ MZVI, str. 161.

³⁴ "Porcio possessionaria Polyana sitam prope Crisyum inter fluvium Glogoncha", MZV, str. 489.

³⁵ J. Buturac, nav. dj., str. 433.

³⁶ "Ut eadem ecclesia amplioribus frequentetur honoribus et ad eam devotio populi per amplius augeatur", MZVI, str. 375.

³⁷ "In festivitatibus Exaltacionis et Inventionis Sancte Crucis", isto.

³⁸ MZVI, str. 384.

³⁹ J. Buturac, nav. dj., str. 424.

⁴⁰ T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. IX., listine godina 1321.-1331., Zagreb, 1911., str. 407.

⁴¹ J. Buturac, nav. dj., str. 424.

⁴² "Tres annos et totidem quadragenas", MZVI, str. 377.

⁴³ T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. IV., listine godina 1236.-1255., Zagreb, 1906., str. 231.

⁴⁴ Georg Heller, *Comitatus Crisiensis, Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars und der Universität München*, Serie A. Band 10, München, 1978., str. 167-168.

⁴⁵ Isto, str. 234.

sadržaja bio je u želji da se dobije oprost od grijeha kako bi se spasila duša.⁴⁶ Budući da je srednjovjekovno društvo u osnovi bilo statičko i da većina ljudi, a osobito seljaci, nije mogla otići u Rim kako bi ishodila spasonosne oproste, ovakav čin njihova gospodara ili župnika možemo smatrati određenim izrazom brige za svoje podanike ili župljane. Time je običnim ljudima dana prilika da zadobiju željene oproste, što je bilo od izuzetnog značenja u svijetu srednjovjekovne pobožnosti, snažno obilježenom osjećajem grijeha.⁴⁷

Pored toga, važan je i gospodarski aspekt ovoga problema. Naime, zadobivanjem prava na davanje oprosta grijeha župna se crkva uzdiže u svom položaju iznad mnogobrojnih jednakih župa u regiji jer posjeduje "instrument" kojim se duše oslobađaju grijeha. Time jedna župna crkva postaje znatno privlačnija vjernicima i iz okolnih župa, koji je sada počinju posjećivati. Mnogostvo ljudi na jednome mjestu, osobito kada okupljanje postaje regularna pojava kao što je ovdje, jer su oprosti davani svake godine u vrijeme određenih blagdana, pridonosi gospodarskom poletu mjesta. Održavanjem sajmova i osnivanjem trgovišta raste gospodarska moć plemića, ali raste i značenje župnika. Zato i ovu motivaciju valja uzeti u obzir pri traganju za razlogom koji je plemiće i svećenike naveo na pisanje spomenutih molbi.⁴⁸

b) Molbe za osobni oprost grijeha

Slavonski plemići i svećenici nisu propustili priliku zamoliti papu Eugena IV. da im podijeli i osobne oproste. Pri kraju srednjeg vijeka zapadno kršćanstvo, kao što je već spomenuto, prožeto je osjećajem grijeha, što se izražava, među ostalim, u pojavi flagelantskih bratovština⁴⁹ kao izraza pokore za učinjene grijehe. O sveprisutnosti osjećaja grijeha govori i to što se drugi dio molitve "Zdravo Marijo" pojavljuje od 12. stoljeća, te činjenica da je papa Inocent III. 1214. godine uveo obvezu ispovijedi jednom godišnje za svakoga kršćanina. Već spomenute oporuke pokazuju također želju oporučitelja da, u posljednjem času svoga života, zadobije oprost od grijeha izvršenjem bogougodnih djela.

Stoga je razumljiva želja slavonskih plemića i svećenika da zadobiju osobni oprost. Osim toga, oni su molili oprost i za pojedine članove svojih obitelji, koji su, u nekim slučajevima, bili s njima u Rimu. Ukupno u 6 isprava sadržane su ovakve zamolbe. Akacije, Demetrije i Stjepan Čupor Moslavački mole papu Eugena IV. da im podijeli potpuni oprost od svih grijeha u

⁴⁶ Bezbrojne su srednjovjekovne oporuke u kojima oporučitelji ostavljaju Legate pojedinim crkvama, samostanima ili siromašnima i bolesnima u nadi da će se tako spasiti duša oporučitelja - "pro remedio anime".

⁴⁷ Ideja o grešnosti svih ljudi, osim što je imala potvrdu u svakodnevnici obilježenoj gladu, kugom od polovice 14. stoljeća i stogodišnjim ratom, bila je razrađena u djelima srednjovjekovnih teologa kao Tome Akvinskog i u propovijedima svetaca kao, na primjer, sv. Bernarda, Vidi: Ž. Delimo, Greh i strah, Stvaranje osjećaja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka, I. dio, Novi Sad, 1986., str. 166-177 i 428-437.

⁴⁸ O stimulaciji gospodarstva nekog mjesta ili regije podržavanjem kulta pojedinih svetaca ili davanjem privilegija kao što je otpust od grijeha pisali su pojedini povjesničari. Tako je, na primjer, potvrđeno da su pojedini gradovi sjeverne Italije svoj gospodarski napredak u mnogome imali zahvaliti brojnim hodočasniciima koji su hodočastili u Rim. Esther Cohen, Roads and Pilgrimage: A Study in Economic Interaction, u: Studi Medievali, Serie Terza, Anno XXI., Fasc. I., 1980., str. 322. Slično je bilo i u mjestima u južnoj Francuskoj smještenim na putu prema Santiago de Compostela. Naime, hodočasnici su bili dobre mušterije pa su i mjesta izrastala uz hodočasničke putove "kako bi ih opsluživali (i.e. hodočasnike Z.L.) razvijajući tako gospodarske aktivnosti". Isto, str. 323.

⁴⁹ Nastalih u Perugii u Italiji 1259/60. godine i vrlo brzo proširenih diljem Europe.

smrtnom času.⁵⁰ Ivan iz Međuriča moli papu da podijeli potpuni i druge oproste njemu, njegovoj majci Suzani, braći Jurju, Franji i Jakovu, sestrama Katarini i Margareti.⁵¹ Stjepan Belošević, kojega je u Rim pratila supruga Jelena, moli papu da ih odriješi svih grijeha.⁵² Petar Tocka iz Kopčiča, vojnik ("miles"), moli papu da njemu i njegovoj ženi Margareti podijeli oprost od svih grijeha.⁵³ Stjepan Henrikov moli papu da odriješi od svih grijeha njega, njegovu ženu Anu, majku, brata Ladislava, sestru Anku, kao i nekog Ivana "de Bokan".⁵⁴ I u posljednjem slučaju spomenutom u ispravama, Mihael Šimunov moli papu Eugena IV. da njemu, njegovoj majci Elizabeti, te Ani, udovi Jurja "de Gezthenowcz" podijeli odrješenje od svih grijeha.⁵⁵

c) Molbe za kupnju relikvija svetaca

Jedna od važnijih osobina srednjovjekovne pobožnosti bila je povezanost vjernika i sveca kao posrednika ("intercessor") između čovjeka i Boga. Svetac je doživljavao kao čovjek koji je, jednak u prirodi svakom drugom čovjeku, usavršavanjem otvorio put u Raj. On je bio dokaz da se pridržavanjem vjerskih načela i kršćanskog morala postiže duhovni napredak i doseže rečeni cilj. Svetac je bio primjer "kršćanskih načela u akciji".⁵⁶ Pored toga, za svaku bolest srednjovjekovni čovjek je tražio zaštitu od pojedinog sveca (na primjer, zaštitnici od kuge bili su sv. Rok, sv. Sebastijan, sv. Blaž), a na duži put se nije odlazilo bez traženja zaštite pojedinog sveca (arkandela Mihovila, sv. Ivana Hospitalca). Ukupan srednjovjekovni svijet bio je obilježen aktivnim djelovanjem svetaca na svakodnevlje. Na to upućuju i brojni životopisi koje su sastavljali srednjovjekovni hagiografi za čitaoce iz viših društvenih staleža, ali i zidovi crkava oslikanih prikazima iz svetačkih života i pročelja crkava ispunjena svetačkim kipovima. Ovi vizualni prikazi nazivali su se "Biblia pauperum" - knjiga za siromašne. Crkvena pročelja, bogata prikazanim epizodama iz života svetaca, povjesničari su nazivali "Biblija u kamenu".⁵⁷ To je, zbog opće nepismenosti većeg dijela društva, bio jedini način učenja vjere, pored nedjeljnih propovijedi. Nalaziti se u blizini relikvije smatralo se, zbog njezina natprirodnog i čudesnog djelovanja, blagotvornim za vjernika.

Crkve koje su posjedovale takve moći svetaca uvijek su bile privlačne vjernicima jer se uz njih moglo postići tjelesno ili duševno ozdravljenje. S gospodarskog aspekta, mjesto u kojem se nalazi crkva koja posjeduje moći svetaca postiže važan preduvjet za gospodarski razvoj i, kao što je bilo spomenuto, u takvim se mjestima često osnivaju trgovišta, održavaju sajmovi. U nas

⁵⁰ "Quod ipsi semel in vita tandemque in mortis articulo unum idoneum sacerdotem eliqere pro confessione per eundemque de omnibus peccatis confessis et contritis absolvi valeant atque possint", MZVI, str. 367.

⁵¹ "De omnibus peccatis, confessis et contritis", isto, str. 368.

⁵² "Ut confessor, quem quilibet eorum in mortis articulo duverit eliqendum, omnium peccatorum suorum, de quibus corde ocntriti et ore confessi fuerint, semel tantum in eiusdem mortis articulo a pena et culpa absolvere et plenam remissionem ipsis et eorum cuilibet concedere valeat de gracia speciali", isto, str. 369.

⁵³ "Dignetur plenam absolucionem et integram remissionem omnium peccatorum suorum misericorditer impertiri, cum clausulis oportunis", isto, str. 369.

⁵⁴ "Ab omnibus peccatis eorum", isto, str. 371.

⁵⁵ "Ab omnibus peccatis eorum", isto, str. 371.

⁵⁶ H. Daniel-Rops, *Cathedral and Crusade. Studies of the Medieval Church 1050-1350*, London, 1957., str. 45-47.

⁵⁷ Isto, str. 45.

je slikoviti primjer slučaj sa sv. Ivanom Kapistranskim, čiji je kult osobito bio štovan u Iloku i na čijem su se grobu dogodila mnoga čudesna ozdravljenja kako pokazuju sačuvanje knjige mirakula.

Dodatni motiv koji je ponukao kupnju relikvija vjerojatno je bila i ratna svakodnevnica, ponajviše strah od nadolazećih "infideles" - Osmanlija. Postoji niz primjera u našim srednjovjekovnim hagiografskim djelima gdje se neki svetac pojavljuje kao zaštitnik neke zajednice.

Dovoljno je prisjetiti se sv. Ivana Trogirskog koji je spasio Trogir od uništenja prilikom opsade grada od vojske kralja Kolomana. U cijelom životopisu Ivan se predstavlja kao specijalni, od Boga izabrani, zaštitnik trogirске komune.⁵⁸

Ukupno 4 puta slavonski plemići i svećenici tražili su dozvolu za kupnju moći svetaca. Petar Tonka u svojoj drugoj ispravi moli papu Eugena IV. dozvolu kupnje relikvija nekih svetaca (ne saznajemo, na žalost, kojih) koje bi prenio u župnu crkvu sv. Valentina.⁵⁹ Ivan iz Međuriča u svojoj molbi traži od pape da mu dopusti kupnju moći svetaca koje bi želio prenijeti u župnu crkvu Bl. djevice Marije u Međuriču.⁶⁰ Stjepan Henrikov moli papu Eugena IV. da mu dopusti kupnju moći nekih svetaca i njihov prijenos iz Rima u župnu crkvu u Orahovici.⁶¹ U svojoj drugoj ispravi, Juraj, sin Dionizija de Marczala, Akacije Čupor Moslavački i Demetrije Pavlov iz Bukovice mole papu da im dozvoli kupnju ili nabavu nekim drugim putem relikvija nekih svetaca.⁶²

Uočljivo je iz isprava da su sastavljači molili dozvolu pape za nabavu relikvija svetaca. Razlog je tome u kontroli koju su papa i ckrveni sabori provodili na području autentičnosti svetaca, pa tako i njihovih relikvija. Naime, sve veći broj svetaca proglašanih od autoriteta na lokalnoj razini izazvali su pravu inflaciju relikvija koje su se bez ikakvih potvrda o autentičnosti prodavale unosnom trgovinom. Od 1146. godine, kada je papa Eugen III. kanonizirao cara Henrika II., pape preuzimaju kontrolu nad procesom kanonizacije i osnivaju komisije koje su bile zadužene za provjeru dokaza i ispitivanje svjedoka što je prethodilo samoj kanonizaciji.⁶³

⁵⁸ Život sv. Ivana Trogirskoga, ur. M. Ivanišević, u: *Legende i kronike*, Split, 1977., str. 69-86.

⁵⁹ "Ut quascunque particulas reliquiarum sibi a fautoribus suis et aliis potestatem habentibus tribuuntur seu assignantur, de Urbe secum causa devocionis pro ecclesia parrochiali sancti Valentini de Capachanich asportare licite valeat", MZVI, str. 366.

⁶⁰ "Petit licenciam ut ipsis in hac urbe Romana sanctorum reliquias petere et habere et eisdem de hac Urbe ad propriam vel alia que maluerint loca deferre valeat", MZVI, str. 368.

⁶¹ "Ut vestra sanctitas dignetur dare auctoritatem ubique reliquias petendi, dandi atque ad partes portandi", MZVI, str. 370.

⁶² MZVI, str. 374.

⁶³ Aviad M. Kleinberg, *Proving Sanctity: Selection and Authentication of Saints in the Later Middle Ages*, u: *Viator. Medieval and Renaissance Studies*, vol. 20, 1989., str. 188-189.

⁶⁴ "Concessum in presencia domini nostri pape".

Summary

The Nobility and Priests of Medieval Slavonia in Rome in 1433. Contribution to a Study of Religion in Medieval Slavonia.

This article is based on an analysis of documents of Slavonian nobles and priests drawn up in Rome in 1433. These people were accompanying King Zigmund during his visit to Rome when he was crowned as the Holy Roman Emperor. The documents were published as part of a collection of sources entitled: "Historical records of the Zagreb Archdiocese" by A. Lukinovic. All these documents are basically religious in nature. They particularly express feelings of sinfulness and a consequent desire for forgiveness. Some of the papers express the Medieval (and not only Medieval) belief in the power of the Saints.

In the first part the author briefly presents the political circumstances of Medieval Slavonia, which were at that time fairly anarchic, expressed in a continuous succession of wars. This was the period of wars against the Bosnian rulers, the Venetian Republic and the Turks. The obsession with war was intensified by constant battles between individual noblemen and the theft of each other's property. The Slavonian aristocracy of the time may therefore be classed as what some contemporary historians have called "belatores". The noblemen in question here came from a situation such as this and travelled to what was then, the much more peaceful Rome.

In the second part "On nobility and priests, and places mentioned in the Roman documents of 1433", the author, on the basis of certain literature and sources, gives details of those who took part in the events in Rome as well as the places they came from. The people mentioned in the documents are little known or completely unknown in other historical documents. Most are not to be found in other documents later than these. They were mainly members of the lower aristocracy, simply known as "nobiles". Members of the well-known family Cupor are an exception, and in these papers they are entitled "nobiles de baronum genere". Members of this family held positions of responsibility in the Medieval Croatia-Hungarian kingdom. Alongside the nobles, individual priests are also mentioned. They were parish priests from the Zagreb diocese and here were presenting petitions.

The third part of this article, entitled "On Religious motifs in the documents of 1433", is divided into three parts according to the basic motifs which appear in the individual documents: 1. the parish churches who received absolution, 2. requests for individual absolution 3. requests for the purchase of relics of saints.

Absolution from sins is certainly the strongest motif running through all these documents. The most numerous are requests to the Pope to issue privileges for the forgiveness of sins to all who visit certain parish churches on various specific holy days. All the churches mentioned are rarely found in sources and it is sometimes hard to locate them exactly. These details are therefore very valuable. Since Medieval society was largely static and most people, especially villagers, could not travel to Rome to receive absolution, this act by their feudal lords or priests can be seen as an expression of concern for their subjects or parishioners. In this way ordinary people were given the opportunity to receive absolution, which was extremely important in Medieval religious life. By receiving the right to give absolution for sins, the parish church lifted itself above many other similar churches in the area, as it was in possession of the "instrument" able to release many souls from sin. The church therefore became far more attractive to

believers from other churches in the area and from further afield. The gathering of people in one place at a specific time greatly advanced its economic growth. The holding of fairs and the founding of markets caused the economic power of the nobility to increase, but also brought greater prominence to the parish priest.

Another important motif was the desire expressed by the Slavonian nobility and priests for personal absolution from sins. A total of six documents contain requests for personal absolution, and in some cases absolution is sought for individual members of the family, who were also present in Rome. Absolution is sought for wives, mothers, brothers and sisters.

The Medieval world was noted for the active involvement of the saints in everyday life. The role of the saints as intercessor between the believer and God was particularly important. Their aid was sought in sickness, or when setting out on a long and dangerous journey. The visual (the facades and interiors of churches) and the written world (writings on the lives of the saints was one of the favourite genres of the Middle Ages), were full of scenes of events from the lives of various saints. It is therefore understandable that throughout the entire Middle Ages a great deal of homage was paid to the relics of saints. It was considered to be a blessing for believers to be in the vicinity of relics because of their miraculous power. Churches who possessed the power of a saint were always more attractive for believers and frequently became sites of pilgrimage, and subsequently trading centres and fairs as a result of the movement of a large number of people. These were probably the reasons which motivated these Slavonian noblemen and priests to buy relics in Rome. The daily reality of war was probably an additional motive, especially fear of the approaching Turks. In Rome at that time there was a highly developed trade in the relics of a wide variety of saints. This reached a climax after 1300 when Pope Boniface VIII pronounced the first year of Jubilee, drawing many pilgrims to the city "ad limina apostolorum". Drawn by the opportunity to make a quick profit, many traders sold fake relics. Moreover, the increasing number of saints nominated by local authorities, created a flood of relics being sold without any proof of their authenticity. Therefore the Curia took over control of the canonisation of saints and the authenticity of their relics. This was the reason why four Slavonian nobles and priests turned to Pope Eugene IV with a request for the purchase of some relics.

The omnipresence of sin, absolution for the salvation of the soul, belief in the supernatural power of relics are some of the basic motifs of medieval religion. As these documents show, these motifs were also present in Medieval Slavonia. We may say that the people of Slavonia, although they lived on the edge of Western European Christianity, accepted the religious values of Western civilisation and shared in the late Medieval world view.